

Julkaistu 2010-01-11 URN:NBN:fi:juu-20101111012 © Jyväskylän yliopiston kirjasto

Mikä tekee kirjasta arvokkaan

Pirkko Audejev-Ojanen
Toimistopäällikkö, emerita
Jyväskylän yliopiston kirjasto

On todella mahdotonta vastata kysymykseen, milloin kirja on arvokas. Tunnettu intialainen filosofi Ranganathan on aikoinaan todennut: "Jokaisella kirjalla on lukijansa." Eli jokaisella kirjalla on arvonsa, jollei muille niin ainakin tekijälle itselleen. Artikkelini pohjautuu Pirkko Audejev-Ojasen jäähyväisluentoon hänen jäädessään eläkkeelle syksyllä 2009.

Kirjan merkitys

Aluksi niistä asioista, jotka ovat tärkeimpiä puhuttaessa kirjan merkityksestä ihmiselle, yksilön kehitykselle ja identiteetin löytymiselle. Jokainen meistä voisi laatia pidemmän tai lyhyemmän listan kirjoista, jotka ovat muuttaneet elämäämme. Samalla tavalla – kuten vaikkapa taide – ne saavat meissä aikaan erilaisia ajatusketjuja, muuttavat käsityksiämme asioista tai pelkästään vain antavat meille nautittavia elämyksiä, vaikka emme aina välittömästi tajuaisikaan miksi. Ne kertovat asioista, jotka saavat meidät suostumaan omaan elämäämme, hyväksymään sen sellaisena kuin se on eikä sellaisena kuin haluaisimme sen olevan. Lukeminen vaikuttaa pitkäkestoisesti alitajunnassamme, tiedostammepa sen tai emme.

Kirja tallettaa myös oman aikansa henkistä perintöä tuleville sukupolville. Globalisaation aikoina - ja varsinkin juuri silloin - olisi hyvä tuntee juurensa, sillä juurettomuus on paha asia. Monet meistä karjalaisten evakoiden lapsista olemme saaneet konkreettisesti kokea, mitä on kasvaa vieraassa kulttuurissa ja vieraassa ympäristössä. Usein tuli tunne, että emme olleet oikein mistään kotoisin. Vasta keski-ikässä olemme ruvenneet tutkimaan taustamme tarkemmin ja olemaan ylpeitä karjalaisista juuristamme.

Kirjasta saa myös tietoa ja sillä on osansa vapaa-aikamme täyttäjänä, mikä on meistä monille tärkeää. Tosin internetistä, musiikista tai elokuvista on tullut kirjan vahva kilpailija näillä alueilla, mutta yhä vieläkin pätee professori Merete Mazzarellan ajatusta lainatakseni: "Silloin kun sinulla on kirja, silloin et koskaan ole yksin." Tätä voisi nimittää vaikkapa kirjan sosiaaliseksi arvoksi. Kirjalla on puhutun sanan arvo. Eli kuten runoilija Juhani Siljo kirjoitti: "Ja ne pienet kirjat ne haastelee ja puhuu painettu ihmissana..."

Käyttöarvo – historiallinen arvo

Käyttöarvoa kirjalla on monenlaista. Opiskelijalle sillä on elintärkeä hetkellinen käyttöarvo esimerkiksi kun hän on valmistautumassa viimeiseen tenttiinsä eikä

kurssikirjaa saa mistään, kun sähköistä versiotakaan ei ole olemassa. Keittokirjalla voi olla merkittävä käyttöarvo sellaisille ihmisille kuin minä, jonka täytyy elämän ehtopuolella opetella valmistamaan ruokaa. Metsän antimia keräileville sienikirja on aivan ehdoton, kuten syksyiset myrkytystapaukset todistavat. Nämä vain muutaman esimerkin mainitakseni.

Milloin painetusta kirjasta tulee pelkästään museaalinen esine? Sitä en mene edes arvioimaan. Monille on ehkä ollut yllätys, ettei sähköinen aineisto ole pystynyt korvaamaan painettua läheskään siinä tahdissa kuin vielä 1980-luvun alkupuolella ennustettiin.

Työhuonetta tyhjentäessäni käsiini osui seminaarijulkaisu vuodelta 1983 "Miten kirjan käy?", joka tuntui jotenkin tutulta. Silloin ennustettiin, että varsinkin tiedemaailmassa vanhat ja kalkkeutuneet tutkijat olisivat aivan lähivuosina sen tosiasian edessä, että kaikki tutkimusaineisto on elektronista. Ennustuksen on kuitenkin käynyt samalla tavoin kuten yli puoli vuosisataa aiemmin mikrofilmien kohdalla – painettu kirja on pitänyt pintansa.

Sähköiset aineistot eivät siis pysty tämänhetkisen tietämyksen mukaan kokonaan korvaamaan painettuja. Ratkaisemattomia asioita on paljon - internetkin on jo tukehtumisillaan. Pian on pakko keksiä jotain aivan uutta. Mitä se tulee olemaan, sitä ei vielä kukaan oikein tiedä.

Yliopiston kirjastossa kun ollaan, on pakko puhua myös lahjoituksista ja lahjoitetuista kirjakokoelmista. Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmat saivat aikoinaan alkunsa paitsi yksityishenkilöiden aktiivisesta keräystoiminnasta myös alkuvuosikymmenien suurista lahjoituksista, joista kirjastomme ensimmäinen johtaja Martti Airila on kirjoittanut tarkemmin Tieteellisen kirjaston historiassaan.

Jyväskylän yliopiston kirjastossa on vain yksi kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen yksityishenkilön eli Tahko Pihkalan kirjakokoelma, joka on säilytetty yhtenä kokonaisuutena. Se ei sisällä pelkästään urheilukirjallisuutta, vaan kokoelma antaa monipuolisen henkilökuvan kirjojen omistajasta ja koko hänen arvomaailmastaan. Kokoelma kuvaa myös erinomaisella tavalla sitä yhteiskuntaa ja ilmapiiriä, jonka keskellä Tahko Pihkala eli.

Yksityishenkilöiden keräämien kokoelmien arvo ei ole niinkään yksittäisissä teoksissa kuin niiden muodostamassa kokonaisuudessa. Valitettavasti tällaisia yksityiskokoelmia ei meillä pitkään aikaan ole enää voitu ottaa vastaan ja entisetkin on vähitellen liitetty muihin kokoelmiin tai ne on hajotettu tavalla tai toisella. Tämä johtuu henkilö- ja tilaresurssien puutteesta eli käytännössä rahasta. Käsittääkseni Kansalliskirjasto on Suomessa tällä hetkellä ainoa, joka vielä jossain määrin ottaa vastaan merkittäviä ja suurehkojakin kirjakokoelmia ja säilyttää niitä kokonaisuuksina.

En malta olla kertomatta jotain turkulaisen kauppiaan Tuomas Hyrskymurron keräämästä aineistosta, koska se on jännittävin, mitä olen kuullut keräilyn tiimoilta. Tarinan on kertonut Harri Ahonen Kansalliskirjastosta julkaisussa "Intohimona kirjat". Hyrskymurto oli vuonna 1918 Neuvostoliittoon paennut kommunisti, joka henkensä kaupalla toimitti rajan yli huomattavan määrän suomenkielistä sosialistista kirjallisuutta. Paketit salakuljetettiin rajan yli ja jätettiin paikkoihin, joista rajavartijoiden oli helppo ne löytää. Paketit oli osoitettu Yliopiston kirjastolle Helsinkiin. Kyseessä ei siis ollut propagandatoiminta, vaan aineisto oli tarkoitettu tutkijoiden käyttöön. On kunnioitettavaa, että Hyrskymurto ymmärsi tämän muuten vaikeasti saatavan

aineiston tutkimuksellisen arvon. Lähetykset lakkasivat vuonna 1920, kun Hyrskymurto surmattiin ns. Kuusisen klubin murhissa.

Olen monta kertaa miettinyt, mikä voisi olla meidän jännittävä "Hyrskymurto-kokoelmamme", josta saisi vastaavanlaisen tarinan aikaiseksi. Yksi sellainen voisi olla kirjaston pommisuojaassa sijainnut Kolppanan seminaarin rehtorin ja tunnetun kielitentutkijan Jussi Ahtinen-Karsikon kokoelma, jota ei ikävä kyllä enää ole olemassa. Ahtinen-Karsikon perheen tarina on henkeäsalpaavan jännittävä ja itse kokoelman joutuminen Jyväskylään lienee sattumien summa. Yksi merkittävä syy saattoi olla se, että Jyväskylässä Cygnaeuksenkatu 2:ssa sijaitsevan ensimmäisen maailmansodan syttyessä Palanderin synnytyssairaala, jossa monivaiheisen ja jännittävän pakomatkan aikana syntyi vuonna 1914 perheen Rauni-tytär. Matkalaiset olivat suunnanneet kulkunsa Inkerimaalta Korpilahdelle, jossa synnytys oli alkanut ja päätynyt sieltä Jyväskylään. Myöhemmin Rauni-tytär testamenttasi isänsä kokoelman kirjastollemme. Tarina on osin dokumentoitu, joten sen voisi kertoa ja jättää elämään.

Keräilyarvo - rahallinen arvo - harvinaisuusarvo

Kirjojen hinnoista puhuttaessa pääperiaate on, että käytetyn kirjan hinta on senhetkinen markkinahinta. Mikä kulloinenkin markkinahinta on, sitä onkin jo vaikeampi arvioida. Varsinkin keräilykirjoissa hinta voi hetkessä muuttua suuntaan tai toiseen, mikä sekin tekee bibliofiiliasta mielenkiintoista. "Keräilyssä kokee löytämisen iloa ja se voi olla jopa halpaa", kuten Keski-Suomen filatelistien puheenjohtaja Tuomo Koskiaho on osuvasti sanonut. Tämä pätee yhtä hyvin myös kirjojen keräilyyn, mihin - kuten monien muidenkin "tavaroiden" keräilyyn - jää helposti koukkuun. Jos on sairastunut bibliomaniaksi nimettyyn "sairauteen", on valmis maksamaan melkein mitä tahansa saadakseen haltuunsa kokoelmistaan vielä puuttuvan julkaisun.

Suomen kerätymään kirjailijan Mika Waltarin näytelmästä "Hankala kihlaus" maksettiin vuonna 2008 kirjahuutokaupassa 1 900 euroa. Vuotta myöhemmin sen huutokauppahinta oli enää 1 300 euroa. Kokemus kertoo jos sitä ilmestyy myyntiin lisää, hinta laskee edelleen. Myös käytettyjen kirjojen kaupassa pätee siis kysynnän ja tarjonnan laki.

Keräilijöiden kiinnostuksen kohteet ovat tänä päivänä niin moninaiset, että niitä pystyy luettelemaan vain esimerkinomaisesti. Kestosuosikkeja ovat sarjakuvat, dekkarit, kalastus- ja eräkirjallisuus, Lappi-kirjallisuus, paikallishistoriat, keittokirjat, kartat jne. Myös yksittäisten kirjailijoiden tuotantoa kerätään paljon. Mika Waltarin tuotanto on ihan omaa luokkaansa sekä suomalaisessa kirjallisuudessa että keräilijöiden silmissä jo pelkästään monien salanimien ja nimimerkkiensä vuoksi. Professori Panu Rajala on joskus todennut, että tuskin koskaan päästään täysin selvyyteen siitä, mitä kaikkea Waltari on kirjoittanut. Waltarin ohella yksittäisistä kirjailijoista erityisen suosittuja ovat olleet mm. Sakari Pälsi ja Samuli Paulaharju.

Joitakin vuosia sitten ennustettiin, että Waltarit, Paulaharjut ja Pälsit on jo kerätty ja ollaan siirtymässä muihin kohteisiin. Mutta jos kirjailija on hyvä, tämä käsitys saattaa osoittautua vääräksi. Näin voi päätellä ainakin tämän syksyn Helsingin kirjamessujen huutokaupasta, jossa Paulaharjut ja Pälsit olivat edelleen hinnoissaan. Ilmiön syynä lienee se, että keräilijäsukupolvet vaihtuvat. Perilliset eivät välttämättä halua tai pysty säilyttämään saamiaan kirjastoja, vaan myyvät kokoelmat pois. Syntyy uusi bibliofiilisukupolvi, mikä kulttuuriperinnön säilymisen kannalta on pelkästään positiivista.

Laskusuunnassa sen sijaan ovat muutamat sellaiset keräilykohteet, joista on otettu näköispainoksia. Tästä ovat esimerkkinä Mauno Jokipiin "Panttipataljoona" ja eräät Olavi Paavolaisen teokset, lähinnä sellaiset, joita antikvariaateista ja huutokaupoista ostetaan sisällön vuoksi, ei keräilymielessä. Tällöin painoksella ei ole väliä, varsinkaan muuttamattomilla lisäpainoksilla, joten vanhan julkaisun arvo laskee.

Jännittävää on arvuutella, mitkä voisivat olla tulevaisuuden keräilykohteita. Nousussa tällä hetkellä on ainakin Tove Jansson. Sarjakuvat jatkavat edelleen suosiotaan ja uusiakin kohteita tulee koko ajan - mangaakin kerätään jo. Myös sellainen sekalainen kirjallisuus, jota kirjastomaailmassa kutsutaan pienpainatteiksi, on nousussa. Mahtaneeko yhtenä syynä siinä olla keräilijöiden tilan puute? Lipareethan vievät vähemmän tilaa. Esimerkkeinä tästä ryhmästä voisi mainita esim. ensimmäiset sähköliesiesitteet, kameramainokset tai Fordien, Mersujen ym. automerkkien huolto-oppaat, joista ollaan yhä enemmän kiinnostuneita. Onpa kirjaston omista "dyykkauksistakin" löytynyt myös joidenkin mielestä arvokasta ATK-alan kirjallisuutta aina 1970-luvun kurssikirjoja myöten.

Vaikea sanoa, miten haluttua tämäntyyppinen keräilyaineisto jatkossa on. Ennustan, että kysyntää sekä tutkijoiden että keräilijöiden piirissä tulee olemaan aineistoilla, joilla on suuri mutta lyhytaikainen käyttöarvo. Nämä ovat keräilijän kannalta usein kaltoin kohdeltuja julkaisuja, jotka hävitetään nopeasti. On harhaluulo, että edes niiden asiasisältöä saataisiin digitoimalla riittävän kattavasti tallennettua. En malta olla siteeraamatta aikoinaan Kansalliskirjastossa työskennellyttä Heikki Kaukorantaa, joka eräässä vapaakappalekokouksessa lausahti kuolemattoman aforisminsa: "Kerätkäämme pienpainatteita ja olkaamme onnellisia!"

Käytettyjen kirjojen rahallisen arvon määrittämiseen on olemassa apuneuvoja. Yksi suosituimpia on "Vanhan kirjallisuuden hintaopas", jonka on julkaissut Suomen antikvaariset kirjakauppiaat ry. Muutama varoituksen sana on tosin paikallaan tätä luetteloa kirjojen arviointiin käytettäessä. Siinä on annettu korkein myynti- tai huutokauppanoteeraus, mikä julkaisijan tiedossa on ollut. Eli käytännössä suurin osa hinnoista on enemmän tai vähemmän yläkanttiin, mikä täytyy kyselijöille ehdottomasti selittää. Varsinkin huutokauppatilanteissa tulee aina yllätyksiä, kuten huutokaupoissa yleensä. Vaikka julkaisija on valintaoppaassa pyrkinyt hintojen suhteen valtakunnalliseen kattavuuteen, teokset ovat hyvinkin erihintaisia riippuen siitä, missä niitä myydään ja milloin myydään.

Eräs tähän liittyvä esimerkki on jäänyt mieleeni Vanhan Kirjan Talven huutokaupoista takavuosilta. Kaksi huutajaa kilpaili keskenään Jorma Keräsen väitöskirjasta "Kainuun historia" ja hinta nousi lopulta 350 "mummun markkaan". Kyseessä oli Jyväskylän yliopiston väitöskirja, jota liikkui paikkakunnalla, niinpä seuraavana vuonna sitä tarjottiin myyntiin useitakin kappaleita. Vaikka huutokauppaan otettiin vain yksi kappale, kirja huudettiin vain 15 markalla!

Myös antikvariaattien hinnoitteluissa voi olla suuria paikallisia eroja. Koska käytetyillä kirjoilla ei ole kiinteitä listahintoja, on valintaoppaaseen suhtauduttava suuntaa-antavana, kuten luettelon esipuheessakin todetaan. Tuoreimmat tiedot löytyvät internetistä ja sieltä ne on aina syytä tarkistaa, vaikka julkaisu painetustakin luettelosta löytyisi.

Vielä vinkiksi muutamia asioita, jotka ovat jääneet mieleen erilaisista koulutus- ym. arviointitilaisuuksista, ja jotka edelleen pitänevät paikkansa:

- Kirjan, josta ei ole muistissa eikä tiedossa ennakkotapausta, arvioiminen on vaikeaa.
- Kirjan harvinaisuus on suhteellista.
- Korusidokset ja juhlapainokset ovat arvokkaampia kuin muut.
- Numeroidut painokset ovat arvokkaampia kuin muut.
- Exlibrikset ja omistuskirjoitukset saattavat lisätä kirjan arvoa riippuen niiden tunnettavuudesta.
- Vanhat lehdet ja lehtivuosikerrat eivät ole niin haluttuja kuin yleensä luullaan.
- Tietosanakirjat ja moniosaiset hakuteostyyppiset kirjat eivät enää ole kysytyjä, sillä tietosisältönsä puolesta mm. internet on korvannut ne.
- Ns. ensipainoshysteria on pikkuhiljaa väistymässä taka-alalle. Muuttamattomat lisäpainokset, näköispainokset, "on demand "-julkaisut jne. ovat muuttaneet kirjan arvoa.
- Teoksen kunto vaikuttaa aina hintaan. Erityisen paha on, jos sivuja puuttuu.
- Kaikki ennen Turun paloa painettu suomenkielinen kirjallisuus on arvokasta.
- Kirjan aihe vaikuttaa hintaan. Uskonnollisten ja pääosin myös kaunokirjallisten käytettyjen teosten arvo on laskeva. Edellä mainittuja paremmin säilyttävät keräilyarvonsa luonnontieteellisten ja teknisten alojen kirjat sekä myös paikallishistoriat.

Tunnearvo

Kirjastoonkin saattaa minä päivänä tahansa astua sisään asiakas vanha kirja kainalossaan ja pyytää arviota aarteestaan. Tavallisin tapaus on 1800-luvun loppupuolella tai 1900-luvun alussa painettu uskonnollinen teos, yleensä Raamattu, virsikirja tai katekismus. Myös viime vuosisadan alkupuolen kaunokirjallisuudesta kysytään usein. Kummallakaan kirjallisuuden lajilla ei yleensä ole rahallista arvoa - puhumattakaan keräily- tai harvinaisuusarvosta - ei vaikka kirjat ovatkin vanhoja ja vaikka "mummu niin kovasti tykkäsi Aune Nuolivaarasta tai Lempi Jääskeläisestä". Oman aikansa kuvaajina kaunokirjallisuudella on tutkimuksellista arvoa, joka ajan myötä vain kasvaa - varsinkin kun tämäntyyppistä kirjallisuutta ei tulla heti digitoimaan. Sen sijaan näillä kirjoilla, erityisesti uskonnollisilla, saattaa olla runsaasti tunnearvoa varsinkin, jos ne ovat kulkeneet perheessä useamman sukupolven ajan.

Kohdalleni osunut viimeisin tapaus oli mieleenpainuva. Ikääntyneellä pariskunnalla oli mukanaan v. 1914 painettu virsikirja, joka oli melko hyväkuntoinen. Selailin ensin teosta hetken ja huomasin, että kirjan alkulehdillä oli henkilön, muistaakseni miehen enon nimi. Takakannen sisäpuolelle oli samalla käsialalla kirjoitettu: "Luin tätä kirjaa Tammisaaren sotavankileirillä vuonna 1918." Mies selitti, että hänen äitinsä oli usein kertonut punavankileirille joutuneesta veljestään, jonka virsikirja siis oli. Sanoin, että en pysty kirjalle rahallista arviota antamaan ja että kyllä sille varmaan ostajakin löytyisi. Mies kertoi, etteivät he aikoneet virsikirjaa myydä, vaan säilyttää perheessä muistona. Tunnearvon takia kehotinkin niin tekemään ja neuvoin vielä, että pienellä sidoksen korjauksella kirja kestäisi suvun käsissä vielä satoja vuosia. Se oli todella miellyttävä keskusteluhetki.

Aina ei asiakkaita pysty teoksen todellisen arvon arvioimisessa auttamaan. Yksi keino onkin ohjata kysyjä antikvaarin tai vaikkapa muiden keräilijöiden juttusille, jos sellaisia tuntee. Kokemukseni on, että eri asiantuntijat keskustelevat näistä asioista hyvinkin mielellään. Tärkeintä kuitenkin on muistaa, että kirjan arvoa ei voi mitata pelkästään rahassa, vaan sillä on monia muitakin arvoja.

